

Asociatīvo pieeju veiksmīgi var izmantot daiļdarba apguves pirmskomunikatīvajā solī, tas ir, teksta atvēršanā, kad skolēniem ar daiļdarbu vēl nav tiešas saskares. Piemēram, 5.klasē pirms J.Poruka stāsta „Kauja pie Knipskas” apguves izdevniecības „Zvaigzne ABC” literatūras mācību grāmatā (1999.) tiek piedāvāts pārrunāt jautājumus: *kāda, tavuprāt, ir laba ģimene; kas nepieciešams, lai ģimenē būtu saskaņa; kādas tavas rakstura īpašības stiprina ģimeni; kāda tava rīcība posta saskaņu ģimenē.* Jautājumi labi, bet ierosināt skolēnus sarunai nav viegli. Izmantojot asociatīvo pieeju, diskusija par labu ģimeni izvēršas bez piepūles un svarīgākais – tajā iesaistās ne tikai klases „aktīvisti”, bet visi bērni. Tiek pārrunāti ne tikai mācību grāmatā piedāvātie jautājumi, bet daudzi citi, kas bērnus sagatavo daiļdarba „izdzīvošanai”.

Paņēmienu detalizēts apraksts.

Asociatīvās pieejas izmantojums teksta „atvēršanā”

J.Poruks „Kauja pie Knipskas” (5.klasē)

Skolēni darbam saņem A4 formāta lapas.

Pirmais uzdevums uzrakstīt stabiņā 5 asociācijas, kas ienāk prātā, domājot par jēdzienu *laba ģimene*. (Piemēram, mamma, tētis, brālis vai māsa, vecmāmiņa, izpalīdzība, sapratne, mīlestība, cieņa, sarunas...).

Tālāk šī darba lapa tiek padota kaimiņam pa labi. Skolēns, saņēmis darba lapu, katrai uzrakstītajai asociācijai blakus raksta asociāciju, kas pirmā ienāk prātā, izlasot uzrakstīto vārdu (Piemēram, vārdam *mamma* blakus raksta *mīļums*).

Kad visas piecas asociācijas uzrakstītas, lapa atkal tiek padota blakussēdētājam pa labi. Asociāciju rakstīšana turpinās, līdz katrā rindiņā ir piecas asociācijas (5.klasē vairāk nav ieteicams, jo turpmākā uzdevuma veikšana var izrādīties pārāk sarežģīta. Vecākajās klasēs asociāciju skaitu var palielināt līdz 6-7)

Rezultātā katram skolēnam ir darba lapa, kurā ir 25 asociācijas pa piecām katrā rindā.

Nākamais uzdevums: no 5 rindām izvēlēties divas rindas, kuras vairāk atbilst jēdzienam *laba ģimene*. Trīs liekās skolēni nosvītro. Tāpat turpmākajam darbam paliek divas asociāciju rindas, tas ir, 10 atslēgas vārdi.

Nākamais solis: Skolotājs vērš uzmanību uz tāfeles uzrakstītajam jēdzienam, kas ir definīcija.

Definīcija – jēdziena satura būtisko pazīmju īss formulējums.

Lai skolēniem būtu vieglāk veikt uzdevumu, var vienoties, cik teikumi būs definīcijā.

Uzdevums: par pamatu izmantojot 10 atslēgas vārdus, izveidot definīciju – *kas ir laba ģimene*. Loģiskas definīcijas veidošanai vajadzīgos vārdus skolēni pievieno paši pēc vajadzības.

Kad definīcijas uzrakstītas, skolēni apvienojas grupās (ieteicams 3-4 skolēni).

Nākamais uzdevums: darba grupās definīcijas tiek apspriestas un pieņemta viena.

Turpmāk darba grupas nolasa izvēlētas definīcijas, argumentēti pamatojot, kāpēc tika izvēlēta attiecīgā definīcija.

Kad visu grupu ziņojumi uzklauti, darba grupas atkal apspriežas, lai izvēlētos no piedāvātajām definīcijām vienu. Atkal argumentēti jāpamato izvēlēta definīcija.

Rezultātā klase izvēlas 1-2 definīcijas un ieraksta tās pierakstos.

Būtībā diskusija par labu ģimeni ir notikusi.

Šis paņēmiens labi darbojas 8.klasē A.Čaka stāsta „Spēle ar dzīvību” „atvēršanai”.

Viena skolēnu grupa strādā ar jēdzienu *nāve*, otra – ar jēdzienu *dzīvība*.

Asociatīvās pieejas izmantojums epiteta, salīdzinājuma un metaforas nostiprināšanā,
rakstot dzejoli

Stundas konspekts

Stundas temats: tēlainās izteiksmes līdzekļi (epitets, salīdzinājums, metafora).

Stundas mērķis: aktivizēt skolēnu iztēli, radošā darbībā padziļinot izpratni par tēlainās izteiksmes līdzekļiem, to spēju rosināt radošo domāšanu, paaugstinot skolēnu pašvērtējumu.

Stundas uzdevumi:

Izglītojošais: veidot izpratni par tēlainās izteiksmes līdzekļu atšķirībām, mācīt mācīties, izmantojot un attīstot prāta, jūtu un gribas spējas.

Attīstošais: veicināt spēju atbrīvoties radošai darbībai, attīstot tēlaino domāšanu, prasmi ikdienišķajā saskatīt neparasto, sekmējot metaforiskās un asociatīvās domāšanas attīstību.

Audzinošais: rosināt skolēnos izpratni par pozitīvo emociju, atšķirīgu pasaules redzējumu nozīmi, aktualizēt vērtību izpratni.

Izmantotie mācību līdzekļi:

Megi D. Satin savu valodiņu. – R.: Lielvārds, 1995.

Milzere M., Silova V. u.c. Literatūra 9.klasei. – R.: Zvaigzne ABC, 2000.

Grīnberga E., Kalnciems O., Lukstiņš G. U.c. Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca.- R.: Avots, 1998.

Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca skolām / sakārtojies E.Rauhvargers.- R.: Zvaigzne ABC, 2000.

Latviešu literārās valodas vārdnīca /red. L.Ceplītis.- R.: Zinātne, 1972.

Uzskates un izdales materiāli:

- izdales materiāls skolēniem: „Špikeris” (atkārtojums par epitetu, salīdzinājumu, metaforu, rindu laužumu, sk. 1. pielikumu);
- A4 formāta lapas saulītes veidošanai, dzejoļu rakstīšanai;

Stundas laika plānojums:

ievaddaļa – 4 minūtes (skolotājas uzruna; attēlu izvēle);

pamatdaļa – 31 minūte (2 minūtes – salīdzinājumu uzrakstīšana; 10 minūtes – epitetu rakstīšana; 2 minūtes salīdzinājumu lasīšana; 1 minūte virsraksta izvēle; 15 minūtes dzejoļa rakstīšana);

noslēguma daļa – 6 minūtes (dzejoļu nolasīšana; 2 minūtes darba vērtējums / mājas darba uzdošana).

Stundas gaita

Ievaddaļa (4 minūtes)

Skolotāja piedāvā izvēlēties kartītes ar attēliem.

(Skolēni izvēlas 10 kartītes, apgriež tās otrādi un apskata attēlus. Savstarpēji parāda viens otram attēlus, smejas, jūtas apmulsuši, ieintriģēti. Rāda viens otram attēlus, kuri, viņuprāt, neiederas literatūras stundā. Piemēram, tualetes podu, velotrenažieri, knaibles, pannu, katlu...).

Skolotāja aicina skolēnus par dzīvi padomāt neierastāk. Aicina no 10 attēliem izvēlēties 5, lai tos varētu izmantot salīdzinājumu veidošanai.

(Skolēni saņem darba lapas, kurās "Saulītes" formā ierakstīs salīdzinājumus. Centrā – „Dzīve kā...” (sk. 3. pielikumu). Saņem „Špikerus” – lapa ar dažām teorētisko jautājumu atgādnēm. (sk. 1. pielikumu).

Pamatdaļa (31 minūte)

(Skolēni strādā 2 min. darba lapās, stara galā ierakstot izvēlētajā attēla nosaukumu)

Turpinājumā skolotāja uzaicina virs saulītes stara uzrakstīt 2 epitetus, kas veidoti no divdabjiem. Zem saulītes stara uzrakstīt 3 epitetus, kas veidoti no īpašības vārdiem!

(Skolēni veic doto uzdevumu 10 minūtes; ja nepieciešams, izmanto vārdnīcas)

Skolotāja uzaicina skolēnus nolasīt interesantākos salīdzinājumus.

(Piemēram, dzīve kā kurkstoša varde; dzīve kā nomīta čība; dzīve kā ļodzīgas šūpoles; dzīve kā apgrauzta ziepes; dzīve kā sabojājies tālskatis; dzīve kā spalvainā auss; dzīve kā kārots velotrenažieris; dzīve kā rēcošs urbis; dzīve kā pārēdies zirgs)

Turpinājumā skolotāja aicina skolēnus vienu no 5 uzrakstītajiem epitetiem izvēlēties par dzejoļa virsrakstu.

(Skolēniem tiek dota 1 minūte izvēlei. Skolēni paņem lapas dzejoļa rakstīšanai.)

Skolotāja aicina rakstīt dzejoli, izmantojot jau gatavos tēlainās izteiksmes līdzekļus, rakstot savas domas, asociācijas, attieksmi, atklājot pieredzi, jūtas, emocijas.

(Skolēni raksta dzejoļus 15 minūtes.)

Noslēguma daļa (6 minūtes)

Stundas noslēgumā daži skolēni nolasa savus dzejoļus. Visi tiek uzslavēti.

1.pielikums

Palīg līdzeklis – atgāadne

Apzīmējumu, kas tēlaini raksturo kādu priekšmetu vai parādību, sauc par **epitetu**.

Par epitetiem parasti mēdz būt īpašības vārdi, lietvārdi, darbības vārdu divdabja formas. *Zelta rasa, plaukstošas rokas, silts vārds.*

Tēlainas izteiksmes paņēmiens, ar kuru saista divas parādības vai priekšmetus uz līdzības pamata, ir **salīdzinājums**.

Zem ieviņas patecēju kā zem baltas villainītes; meitiņa kā puķīte; domas kā brīvi putni.

Vienas parādības nosaukuma pārnesumu uz citu, līdzīgu parādību sauc par **metaforu**.
Liepas sakņu vēdekļi; baltas mākoņvistas; laiks asiņo.

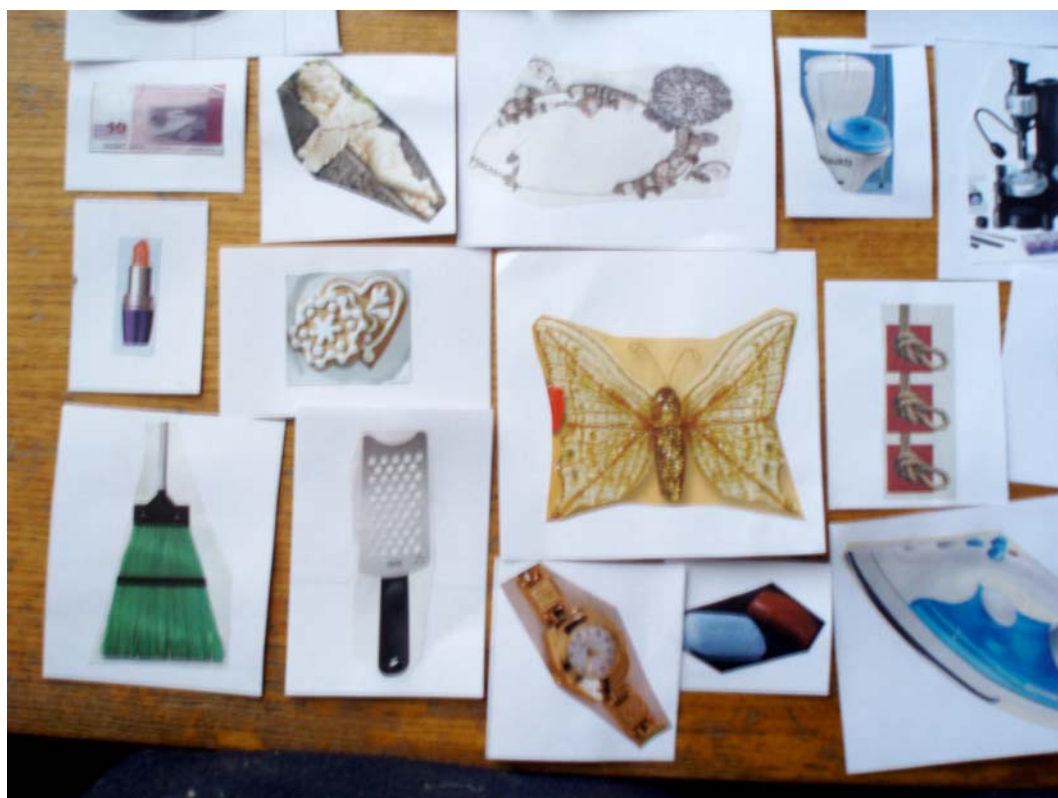
Kā veidojas **nominālā metafora**:

Dzīve kā katls = dzīves katls vai katlu dzīve;

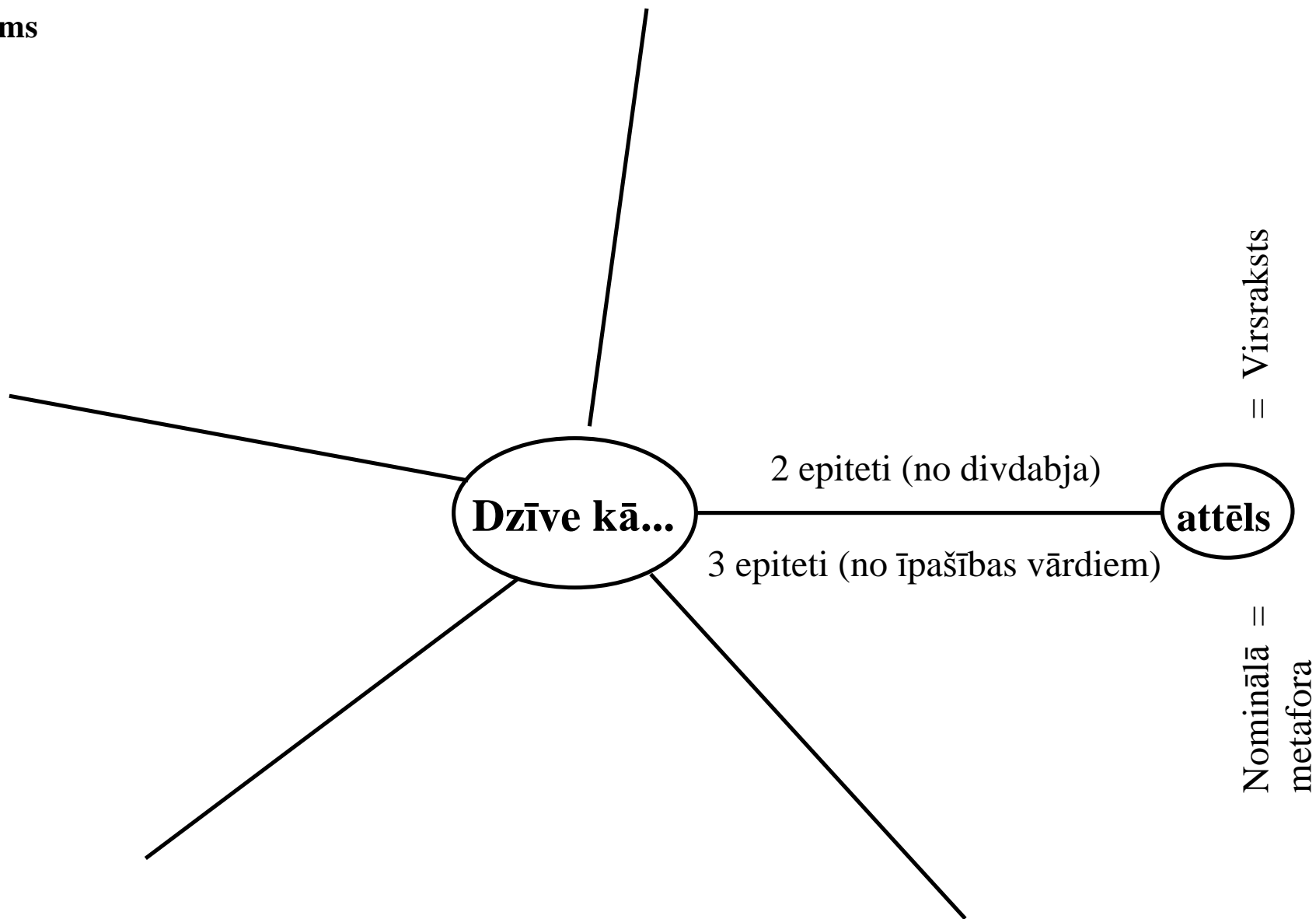
Dzīve kā pipari = dzīves pipari vai piparu dzīve.

Rindu lauzuma kompozīcija = rindas beigas nesakrīt ar sintaktiskajām teikuma vai teikuma daļas beigām. Ir iespēja uzsvērtā pozīcijā novietot vārdus; izcelt to, kas ir svarīgs. Liek papildu akcentus.

2.pielikums.
Daļa no skolēniem piedāvātajiem attēliem

3.pielikums

Radošās domāšanas veicināšana, izmantojot asociatīvo pieeju.

Komentārs piedāvātajai stundai

Attīstot radošo domāšanu, iztēli un fantāziju, svarīgi pievērst uzmanību emocionālās pasaules veidošanai un iesaistīt bērnus līdzradīšanas procesā, nodrošinot virzot, atbalstot un atzinīgi novērtējot viņu pašaktivitāti un pašizpaušmi.

Pusaudža gados veidojas un pamazām nostiprinās dzīves jēgas vērtības, savdabīga sevis prognozēšana un orientācija: *kas īsti es esmu un kas es būšu, kā mana dzīves misija šajā pasaulē.*

Skolēnus uz metaforisku domāšanu un dzīves vērtību meklēšanu virza meklēšana uz jautājumiem: kāpēc dzīve reizēm ir kā novalkāta čība; auļojošs kurkstoša varde vai lidojošs putns u.tml. Domājot par dzīvi un tās vērtībām neierastākā kontekstā, skolēni secina, kuras no aktualizētajām pamatvērtībām būs ir viņiem pašiem. Stundā piedāvātā teksta radīšanas iespēja ļauj mierīgi padomāt šiem jautājumiem un palīdz pašiem tikt skaidrībā par sevi.

Skolēniem piedāvātais uzdevums - veidot salīdzinājumus un metaforas izvēlētajiem attēliem - gan padziļina izpratni par sevi, gan izvērš skolēnu kreativitāti, padarot viņiem pieejamus pašu fantāzijas avotus, spēli ar idejām, rada jaunus veidus, ļauj aizrauties, bet galvenais – mudina domāt par sevi un dzīves vērtībām skaisto, cēlo, arī ļauno un neglīto. Iespējams, tieši aizdomāšanās par neglīto akcentē atklāsmi – kāds es negribu būt.

Metaforiskās domāšanas veicināšanai skolēniem tiek piedāvāts uzdevums radies, pamatojoties uz raksturīgo pazīmju saraksta veidošanas metodi. Uzdevuma pirmais solis ir attēlu izvēle, pēc tam tos salīdzinot ar dzīvi un domu kartē tādā veidā paredzēto darbu veikšanu. Domu kartes gala „produkts” ir nominālā metafora.

Dzejā metafora rodas, ja diviem objektiem ir tikai daļēja, grūti pamanāma līdzība, taču to pasniedz kā tāpatīgu, abiem priekšmetiem piemītošu. Šis līdzības pārspīlējums arī rada poētisku spēku. Tieši tāpēc salīdzinājumu veidošanai skolēniem tiek piedāvāti netradicionāli, neordināri attēli. Jebkurš vizuālais tēls cilvēkā rada noskaņu, liek domāt asociatīvi. Te iespējama atklāsme, ka lietas un parādības nav vērtīgas pašas par sevi (piemēram, nomīta čība) un neviena nav traktējama kā labvēlīga vai ārdošā, tas atkarīgs no konteksta, skatupunkta.

Attēli tiek sagatavoti, aptverot iespējami daudzas dzīves jomas, jo skolēniem ir svarīgi apjaust, ka ikviens vārds ierosina individuālā asociācijas: krāsas, formas, izjūtas, kāda notikuma, pārdzīvojuma vai pat konkrētas personas izpausmē.

Stundā skolēni raksta dzejoli. Plānojot stundu, jācenšas ievērot trīs nosacījumus:

1) skolotājam jāveicina individuālā stila veidošana. Tas nozīmē – pirms jebkura darba obligāta ir iesildīšanās (asociatīvs uzdevums, vārdu spēle, lai atraisītu asociācijas);

2) rakstot tekstu, bērnam jāizprot tā žanriskā būtība;

3) jānodrošina šo darbu prezentēšana.

Skolēnu atraisīšanai stundās var izmantot asociāciju mīklas vai asociāciju testus.

Kāpēc stundā raksta tieši dzejoli? Pirmkārt, dzejoļa radīšana vienmēr ir saistīta ar rakstītāja valodas, stila izjūtas izkopšanu. Otrkārt, tas ir viens no veidiem kā ne tikai bagātināt skolēna valodu, bet padziļināt viņa pasaules uztveri, ļaujot ielūkoties kā indivīda iekšpasaulē, tā saprast un pieņemt citādo.

Stundā veicamajam uzdevumam jābūt skaidri strukturētam. Skolēniem var piedāvāt dažādus modeļus:

„1.rinda – īpašības vārds + lietvārds, dzejoļa galvenais tēls

2.rinda – 2 darbības vārdi

3.rinda – īpašības vārds + vietas apzīmējums (lietvārds)

4.rinda – mans viedoklis (vienkāršs paplašināts teikums)

5.rinda – lietvārds, dzejoļa galvenais tēls + kā (salīdzinājums) + darbības vārds.

Šī dzejoļa modelī ir redzama saikne ar valodā mācīto, proti, dzejoli var uzrakstīt tikai tad, ja pārzina vārdšķiras, tai pašā laikā vecākajās klasēs vajadzētu aktualizēt jau tieši literatūras teorijas jēdzienus arī dzejoļa radīšanas nosacījumos, tādējādi nostiprinot teorētisko vielu par mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem un tāpat kā iepriekš rosinot iztēles darbību:

1.rinda – epitets + makrotēls

2.rinda – 2 verbālās metaforas

3.rinda – epitets + telpas apzīmējums

4.rinda – atziņa

5.rinda – makrotēls + salīdzinājums + verbālā metafora.

Vienkāršākais grafiskā, vizuāli uztveramā dzejoļa veids ir akrostihs – dzejolis, kura rindu sākumburti veido kādu vārdu vai frāzi. Šis dzejolis izmantojams kā savdabīgs iepazīšanās līdzeklis, kad skolotājs lūdz uzrakstīt akrostihu, kura rindu sākumburti veidotu rakstītāja personvārdu.

Noder arī piecrindes variants, kad skolēns sacer dzejoli pēc noteikta virsraksta, kura izveides nosacījumi ir šādi:

- „1.rinda – lietvārds
- 2.rinda – 2 īpašības vārdi
- 3.rinda – 3 darbības vārdi
- 4.rinda – frāze, kas izsaka dzejoļa virsraksta pamatdomu
- 5.rinda – sinonīms dzejoļa virsrakstam.”

Piedāvāto darba lapu ļoti veiksmīgi var izmantot tieši nominālās metaforas apgūšanai, jo, izejot šo domāšanas un jaunrades ceļu, nominālo metaforu skolēni daudz labāk izprot un uztver.

Sacerot dzejoli, skolēni mācās uztvert, saprast un pieņemt citu rakstīto, bagātina leksiku un palielina iespējas labāk, precīzāk un tēlaināk izteikt savas domas. Stundā tiek radīta tāda atmosfēra, kurā skolēniem ir laiks padomāt par sevi un savu vietu šajā pasaulē, kā arī izvērtēt vispārcilvēciskās vērtības un attieksmes.

Svarīgas ir pozitīvās emocijas: tās ļauj skolēniem atvērties, uzticēties, produktīvi strādāt, iedvesmo, ceļ skolēnu pašapziņu un vairo ticību savām spējām. Veiksmīgu stundas gaitu, pēc skolēnu domām, nodrošina piedāvātie netradicionālie attēli. Tie jau izejas pozīcijā rosina uz radošu domāšanu un iztēles vingrināšanu.

Stundā ir daudz būtisku ieguvumu: skolēni tiek radināti pie kontakta ar savu iekšējo balsi; tiek mudināti ieklausīties, ieskatīties un izjust apkārt esošo; skolēnos aktualizējas izziņas kāre un priekšstats par pasaules daudzveidību; tiek iepazīta tēlainās izteiksmes līdzekļu nozīmība teksta veidošanā, atkārtota un nostiprināta to mācīšanās; izmantota skolēnu personīgā pieredze un nodrošināts līdzpārdzīvojums, domājot par attieksmēm un vērtībām. Tiek nostiprinātas komunikatīvās un valodas prasmes, kā arī pareizrakstības iemaņas, izmantojot visas četras valoddarbības izpausmes – klausīšanos, lasīšanu, runāšanu, rakstīšanu. Skolēnos tiek raisītas pozitīvas emocijas, lai veidotu labvēlīgu, optimistisku pasaules uztveri vispār. Pusaudžiem ir iespēja vērtēt gan sevi, gan citus, rast dažādas jaunas atklāsmes.

Asociatīvās pieejas izmantojums mācību procesu ļauj padarīt interesantāku un daudzveidīgāku, rada apstākļus izpausties bērna iztēlei, aktivizē novērošanas spēju,

atmiņas, domāšanas un valodas attīstību, atraisa iztēli, veicina kreativitāti, aktualizē attieksmi pret dzīves vērtībām, nostiprina tēlaino izteiksmes līdzekļu lietošanas prasmes, padziļina to nozīmes izpratni un sekmē zemteksta uztveri.

Jāatzīmē, ka asociatīvās pieejas izmantošana vienmēr saistīta ar zināmu risku – stundā var notikt visnegaidītākie domu un asociāciju pavērsieni, skolotājam ar to jāreķinās un jābūt gatavam jauniem risinājumiem.